

הרב ישראל דנדרוביץ

מגיד שיעורי תלמוד הירושלמי בקול הדף  
מכון "דרכי שמתה", ערד

זיתים - האם נחשבים לדבר חריף

בספר דרושיו 'דורש לציון' (דרוש יא, ר"ה הדרך הא'): "ושמעתי מקשים בשם המנוח הרב הגאון המפורסם מורינו מאיר סגל זצ"ל שהיה אב"ד דק"ק טיקטין" שבדברי התוספות (פסחים דף לו, א ד"ה מה מרור) מפורש איפכא. שכן כתבו התוספות. דליכא למימר שכוונת התורה כמצות מרור היא על 'פרי הזית', שכן בוית ה'אילן' הוא מר, כדמשמע שהיונה הביאה 'עלה זית', ואילו ה'פרי' עצמו אינו מר, וכן מפורש גם בתוספות בעירובין על אתר, ואיך כתב הש"ך ש'פרי הזית' הוא מר.

**וראה** עוד בענין זה: הגהות מהר"צ חיות לעירובין שם: ונעלם במחכ"ת דברי התוספות במקומן... וצע"ג; הנצי"ב מוואלוזין בשו"ת 'משיב דבר' (ח"ב סי' נד) שכתב "להר"ר נח זלמן מקאפולי... מה שהקשה על הש"ך ביו"ד... יאמין ידידי כי גם אנכי נפלאתי על זה"; הגהות הרש"ש לדברים רבה (פרשה ז אות ב); שו"ת 'שאלת שלום' (טויבש, לעמברג תרמ"ה, מהדו"ת סוסי" מב); שו"ת 'אורי וישעי' (טויבש, לכוב תרמ"ו, סוסי" פ); 'דלתי תשובה' (לאב"ד פיקעלי, וילנא תרנ"ה, ח"ב דף נא אות יב); בספר 'ילקוט אברהם' (ליפשיץ, מונקאטש תרצ"א, יו"ד סי' צו) שפלפל בזה קצת; ב'שדי חמד' (אס"ד

א. איתא במסכת עירובין (יח, ב): "אמר ר' ירמיה בן אלעזר: מאי דכתיב 'והנה עלה זית טרף בפיה' (בראשית ח, יא), אמרה יונה לפני הקב"ה: רבונו של עולם, יהיו מזונותי מרורין כזית ומסורין בידך ואל יהיו מתוקין כדבש ומסורין ביד כשר ודם; כתיב הכא 'טרף' וכתיב התם 'הטריפני לחם חוקי' (משלי ל, ח)".

**מדברי** היונה מוציא הש"ך חידוש נפלא בענין 'דבר חריף' שבהלכות כשר כחלב (יו"ד סי' צו סק"כ): "י"ל דזיתים הוי חריפים כמו צנון, כדאמרינן בעירובין דאמרה יונה יהיו מזונותי מרורין כזית - אם היונה הגדירה את 'עלה הזית' כדבר מר, הרי ראייה שהזית נחשב כדבר מר לענין הלכות 'דבר חריף'.

**וכף** העובר ישתומם על ראיית הש"ך. הרי היונה הביאה בפיה את 'עלה עץ הזית', ואילו הש"ך מדבר לגבי 'פרי הזית'. ולא קרב זה אל זה, שכן אפשר לומר שאכן 'עלה הזית' מר הוא כפי שהמציאות מוכיחה, ועל זה המשילה היונה ואמרה: 'יהיו מזונותי מרורין כזית', ואילו בעצם 'פרי הזית' אין כל ראייה אם מר הוא אם לאו.

**ב.** את קושיה זו כיתר שאת וכיתר עזו הקשה זקני המהר"ם טיקטין זיע"א, והביא זאת הגאון כעל ה'נודע ביהודה'

ושם הוא עדיין טעם העץ והפרי שוה; גם ידוע שמה ששינתה הארץ היה בעץ ולא בפרי, שהפרי טעמו בו רק שטעם העץ נשתנה שאינו כטעם הפרי.

**והשתא**, אם נאמר כדעתו של רב ביבי שהעלה הובא מגן עדן והוא

מר, הרי שעל כרחנו גם ה'פרי' הוא מר, שהרי טעם עצו ופריו שוה. ולפי זה בכל העולם שחוץ לגן עדן - גם ה'פרי' מר, שהרי בפרי לא שינתה הארץ, וטעם הפרי בכל העולם הוא כודאי כמו הפירות בגן עדן "ושפיר פסק הש"ך שזיית' הוא דבר חריף, שה'פרי' הוא על כל פנים מר, והביא ראיה מיונה, שאף שהיונה על ה'עץ' אמרה כן מכל מקום הואיל ומגן עדן הביאה, א"כ בגן עדן שניהם ה'עץ והפרי' מרורים, וכאן מחוץ לגן עדן עכ"פ ה'פרי' מר".

**והתוספות** דס"ל שהעץ מר ולא הפרי,

סברי כדעתו של רבי אבא שמארץ ישראל הביאה, ושם אף שהעץ ועליו מרורים, עדיין אין זה אומר לגבי ה'פרי' שאף הוא מר, שכן יתכן שבגן עדן לא העץ ולא הפרי מרורין וחוץ לגן עדן שינתה הארץ טעם העץ למרורים והפרי עצמו נשאר בו טעמו שהוא אינו מר, עד כאן פלפולו הנפלא של הנודע ביהודה השייך לענינו.

ד. לכאורה דברי הנודע ביהודה תמוהים הם, שכן אם לדעתו בגן עדן 'פרי ועליו' היתה מרורין הם, עדיין קושיתו של רבי אבהו על רב ביבי במדרש, עמדה וגם נצבה: הרי ברור הוא ש'פרי' היתה הוא

מערכת חריף אות ב; להגר"ר מרגליות בספריו 'קב בשמים' (לכוב חרע"ג, אות יט) ונפש חיה' (ומושטש חרע"ב, או"ח סימן תמו סק"ח) ובי'מגדים חדשים' (וי"ט, עמ"ס עירובין) במה שהראה בזה בטוב טעם.

ג. הנודע ביהודה שהביא את הקושיה, כתב מדלילה לתרץ: "ואמרתני אני דעת הש"ך מוכרחת דזית - הפרי הוא מר, דאפילו אם תפרש שמה שאמרה היונה 'מרורים כזית' על ה'עץ' אמרה כן, שהעץ הוא מר, וכמו שהכריחו התוספות שעל העלה אמרה כן דהיינו העץ, מכל מקום אם העץ מר מוכח שגם הפרי הוא מר".

**והקדים** הנודע ביהודה לתירוצו את המחלוקת שהובאה במדרש

(בראשית רבה, פרק לג ס"ו) מהיכן הביאה היונה את עלה הזית: "מהיכן הביאה אותו (היונה לעלה הזית), רבי אבא בר כהנא: משכשושין שבארץ ישראל הביאה אותו; (ומהיכן בארץ ישראל-) רבי לוי אמר, מהר המשחה הביאה אותו; (וכיצד היה לה עלה, הלא הכל נמחה במבול-) דלא טפת ארעא דישראל במבולא (שבארץ ישראל לא היה מבול). רב ביבי אמר, נפתחו לה שערי גן עדן והביאה אותו. אמר ר' אבהו: אלו מגן עדן הביאה אותו, לא היתה מביאה דבר מעולה או קנמון או פלסמון?! אלא רמו רמוזה לו, אמרה לו לנח: מוטב מר מזה ולא מתוק מתחת ידיך".

**והנה** ידוע שבבריאת העולם אמר הקב"ה 'עץ פרי' שיהיו כל הפירות טעם עצם ופריים שוה, והארץ שינתה ועשתה 'עץ עושה פרי', אבל בגן עדן לא נשתנה

דבר מעולה יותר מ'עלה' הזית, שכן אף אם שניהם מרים הם - מכל מקום ה'פרי' ראוי למאכל ואין ה'עלה' ראוי למאכל (נראה לדבר, שכן חוץ לגן עדן הוי פרי הזית כודאי דבר מר, ואילו בעלים אין זה מחזור, יעו"ש, ומ"מ רק הפרי ראוי למאכל), ואף אם נאמר שרצתה לרמז לו ש'מוטב יהיו מזונותי מרורין כזית', עדיין היתה יכולה להביא דבר מעולה מ'עלה' הזית, והוא את 'פרי הזית' עצמו שגם הוא מר, וע"ז לא השיב רב ביבי כלום.

ה. לולי דמסתפינא הוה אמינא איפכא מדברי הנודע ביהודה ונאמר שהש"ך אזיל כרב אבא שעלה הזית הובא מארץ ישראל והתוספות ס"ל כרב ביבי שמגן עדן הובא, ויבואר כל זאת בהקדם מה שיש לעיין בדברי המדרש, מה ראה רבי אבהו לשאול את קושייתו שהיה לה להביא דבר מעולה יותר מעלה זית דווקא לדעתו של רב ביבי הסוכר שמגן עדן הביאה אותו, הרי קושייה זו קשה גם לדעתו של רבי אבא שמארץ ישראל הביאה אותו, דאם בארץ ישראל לא היה מבול, הרי שנשארו האילנות עם פירותיהם ועליהם, ומה ראתה היונה להסתפק במועט ולהביא עלה זית ומדוע לא הביאה דבר מעולה הימנו כמו את פרי הזית עצמו.

**ויתכן** לתרץ לפי מה שמצאתי להגאון רבי יהונתן אייבשיץ אב"ד פראג בספרו 'דברי יהונתן' (פאדגורוצ חרס"ג, פרשת נח אות יט), שכתב לעיין בעצם דברי המדרש שדן מהיכן הביאו את

העלה, דלכאורה מה יתן לנו ומה יוסיף לנו אם נדע מהיכן בא ומה נפקא מינה לן בזה, הרי מה דהוה הוה, וז"ל: "במדרש, תנא מהיכן הביאה? מהר המשחה שהיה שם אילן. ותמוה, מה בעי המדרש בזה; ונראה דאיתא בעירובין 'מה הביאה? עלה זית שהוא מר, אמרה יונה לפני הקב"ה, מוטב יהיו מזונותי מרורים כזית ומסורים בידך ולא יהיה מתוקים כדבש ומסורים ביד בשר ודם'. אך עדיין קשה למה הביאה עלה ולא פרי גופא, אך י"ל ע"פ מה דאמרינן בחולין (ו. א) 'אין הקב"ה מביא תקלה על בהמתן של צדיקים' וראיה מחמורו של רבי פנחס בן יאיר, וזה ידוע דהר המשחה היה בארץ ישראל לכך לא היתה יכולה להביא פרי גופא דהא חייבת במעשר, ואין הקב"ה מביא תקלה על ידה כנ"ל. והשתא א"ש: 'והנה עלה זית טרף בפיה' - קשה, למה דווקא עלה ולא פרי? וצריך לומר משום מעשר. וקשה, הא בחוץ לארץ פטורה ממעשר? לכך בא המדרש ומתרץ: 'תנא מהיכן הביאה - מהר המשחה' שהוא בארץ ישראל, לכך הביאה דווקא עלה ולא פרי כנ"ל ודו"ק", ושפתים ישק.

**וראה**, זה חדש אשר מצאתי כעין זה בפירוש 'ידי משה' על המדרש בשיר השירים (א, טו): "שמעתי מפי הגאון האב"ד דק"ק פראג כבוד מוהר"ר דוד [אופנהיים] נר"ו: לפי שידוע שאין הקב"ה מביא תקלה לצדיקים בדבר מאכל, לכך הביאה עלה זית ולא זית

מארץ ישראל דבר מעולה כיון שהוא מחויב במעשר, ואילולי חסרון זה אכן היתה מביאה את פרי הזית עצמו כיון שהוא מר, אבל לדעתו של רב ביבי שהביאה מגן עדן שאין מחויבים שם במעשר, הבין המקשן רב ביבי, שאין הטעם שהביאה 'עלה' כיון שרצתה לרמוז 'מוטב יהיו מזונותי מרורין' כיון שלטעם זה היתה יכולה להביא את 'פרי' הזית עצמו שאף הוא מר ואינו חייב במעשר, ולכן הקשהו למה לא היתה מביאה דבר מעולה או קמון או פלסמון.

**על** זה השיבו רב ביבי, דאנא לא סבירא לי כרעתו של רב אבא שיפרי' הזית עצמו מר, ומכיון שאף אני מודה שכך רצתה לרמוז לנח 'מוטב יהיו מזונותי מרורין', הרי שזהו הטעם שהביאה דווקא 'עלה' ולא דבר מעולה הימנו שאיננו מר. **אתה** הראת לדעת, שרב אבא הסובר שמארץ ישראל הביאה את העלה סובר שפרי הזית עצמו מר, ואילו רב ביבי הסובר שמגן עדן הביאה אותו סובר שאין פרי הזית עצמו מר, והיינו דאמרין שבמחלוקת זו נחלקו רבותינו בעלי התוספות עם הש"ך.

גופה שלא יאכל דבר איסור, כי בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על דם, ואיחא בארץ ישראל - האילן חייב במעשר והעלין פטורין. ובחזק לארץ אף הפרי גופא פטור, וא"כ על כרחך שהיה מארץ ישראל, דאם היה מחו"ל היתה מביאה הפרי גופא, ודו"ק ע"כ דפח"ח". הרי לנו שנים שראו את החידושי ועלו דבריהם בקנה אחד.

**במסילה** זו נעלה, דלכאורה עדיין צריך ביאור, אמאי לא יישב המדרש את טעם הדבר שהביאה 'עלה זית' ולא את 'פרי הזית' כיון שהעלה הוא מר ואילו הפרי גופו אינו מר, ולכן רק ע"י העלה היתה יכולה לרמוז לו את הרמז שמוטב יהיו מזונותי מרורין, ועל כרחך דשיטה זו סבירא ליה שאף פרי הזית גופו הוא מר ושפיר היה מועיל לגבי הרמז, והטעם שלא הביאה אותו כיון שהוא מחויב במעשר ואין הקב"ה מביא תקלה. **ובזה** מתורץ היטב מה שהקשה רבי אבהו דווקא לדעתו של רב ביבי שהביאה העלה מגן עדן ולא לדעתו של רב אבא שהביאה מארץ ישראל, דאליבא דרב אבא פשוט הוא הטעם שלא הביאה